

פרשת אמור - תשס"ו

אליזבט גולדווין

בחרתי להתמקד בעניין אחד שחוזר בפרשה זו בשלושה הקשרים שונים, הוא המום. ההגדרה המילונית של המילה "מום" היא: "לקוי, פגם מלידה או מחמת תאונה באחד האיברים באדם, בבעל-חיים או בצמח".¹ הגדרה נוספת: "פגם מוסרי, מגרעת, מידה שלילית".¹ במבט ראשון, נראה שפרשתנו עוסקת במום במשמעות הראשונה שניתנה לה במילון. ראשית, נקבע כי כוהן שיש בגופו מום לא יכול לעבוד בבית המקדש כשאר הכהנים. הנה הפסוקים:

וַיִּדְבַר אֱלֹהִים לְאַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזֶּרְעֶךָ לְדֹרֹתֶם, אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב, לְהִקְרִיב לַחֵם אֶלֶהִיו. כִּי כָל אִישׁ אֲשֶׁר בּוֹ מוֹם, לֹא יִקְרַב: אִישׁ עֵרָו אוֹ פֶסֶחַ, אוֹ חֶרֶס אוֹ שְׂרֹעַ. אוֹ אִישׁ, אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ שֶׁבֶר רֶגֶל, אוֹ, שֶׁבֶר יָד. אוֹ גִבּוֹ אוֹ דֶק, [...] כָּל אִישׁ אֲשֶׁר בּוֹ מוֹם, מִזֶּרַע אֶהְרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ, לְהִקְרִיב אֶת אֲשֵׁי יְהוָה: מוֹם בּוֹ אֶת לַחֵם אֶלֶהִיו, לֹא יִגַּשׁ לְהִקְרִיב. לַחֵם אֶלֶהִיו, מִקְדָּשֵׁי הַקְדָּשִׁים, וּמִן-הַקְדָּשִׁים, יֹאכֵל. אֲךָ אֶל הַפְּרֻכָּת לֹא יָבֵא, וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי מוֹם בּוֹ; וְלֹא יַחֲלֵל אֶת מִקְדָּשִׁי, כִּי אֲנִי יְהוָה מִקְדָּשִׁים". (ויקרא כא יז-כג)

המילה "מום" חוזרת בפסקה קצרה זו חמש פעמים. נראה שיש כאן הצטברות שנועדה להרתיע ולהדגיש שבעל המום מחלל את המקדש. על פי הפירוט, מדובר במומים גופניים. הכהנים שנאסר עליהם לעבוד כמו שאר הכהנים הם אנשים שגופם אינו נורמטיבי. מה בהם מחלל את המקדש? האם ישנה הנחה סמויה שמי שגופו אינו שלם הוא גם אדם רע, או לפחות פגום מבחינה מוסרית? לעת עתה אשאיר את השאלה פתוחה ונבדוק את ההקשר הבא שבו מופיעה המילה "מום". כאן מדובר על חיות הנבחרות להקרבה בבית המקדש.

וַיֹּאמֶר, כִּי יִקְרַב זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה, לְפֶלֶא יָגֵד אוֹ לְנִדְבָה, בַּבֶּקֶר אוֹ בְּצֹאן תְּמִים יִהְיֶה לְרִצּוֹן, כָּל מוֹם לֹא יִהְיֶה בּוֹ. עֵנֶרֶת אוֹ שֶׁבֶר אוֹ חֲרוּץ אוֹ יִבְלֵת, אוֹ גָּב אוֹ יִלְפֵת לֹא תִקְרִיבוּ אֵלָה, לַיהוָה; וְאִשָּׁה, לֹא תִתְּנֶנּוּ מִמֶּה עַל הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה. [...] כִּי מִשְׁחַתֶּם בְּהֵם מוֹם בָּם, לֹא יִרְצוּ לָכֶם". (ויקרא כב כא-כה)

בעל-חיים שיש בגופו מום אינו רצוי כקורבן. מה שמוקרב לאלוהים חייב להיות שלם, ללא פגם. הקרבת הקורבן איננה דרך להיפטר מבעלי חיים סוג ב' אלא להפך, יש לבחור את החיות המובחרות ביותר. עניין זה הוא די מובן: בעל-חיים שגופו אינו שלם הוא פגום בעינינו, ואין זה נאה להקריב לאל משהו פגום. אך האם אדם שגופו אינו שלם הוא פגום כמו בעל-החיים שגופו אינו שלם? האם באמת אפשר להתייחס כך אל אדם נכה? לקראת סוף הפרשה, מופיעים הפסוקים הידועים הללו:

וַיֹּאמֶר, כִּי יִתֵּן מוֹם בְּעַמִּיתוֹ כְּאֲשֶׁר עָשָׂה, כֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ. שֶׁבֶר, תַּחַת שֶׁבֶר, עֵינַי תַּחַת עֵינַי, שֵׁן תַּחַת שֵׁן כְּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם, כֵּן יִתֵּן בּוֹ. וּמִכָּה בְּהִמָּה, יִשְׁלַמְנָה; וּמִכָּה אָדָם, יוּמָת". (ויקרא כד יט-כא)

הפעם מדובר באדם הפוגע באדם אחר ומטיל בו מום. הקביעה היא ברורה: עונשו של הפוגע הוא שיטול בו מום זהה. האם זו נקמנות? הרתעה? צדק צרוף? מה שבטוח הוא שעל דעת חז"ל לא עלה ליישם חוק זה כלשנו. פגיעה מכוונת בגופו של אדם, אפילו כעונש, איננה מוסרית לדעתם של חכמים, וכדרכם, הם אינם מתנכרים לפסוקים אלא ממשמעים אותם מחדש. זו שיטת המדרש, המחזיקה בתוכה את המתח שבין מסורת לחידוש, בין הפסוקים הכתובים לערכים המשתנים.

¹ אבן שושן א., המילון החדש, קרית ספר, ירושלים 1981

"עין תחת עין" - ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש? היה רבי אלעזר אומר "מִפְּנֵי בְּהֵמָה, וְשֶׁלֶמְנָה וּמִפְּנֵי אֲדָם יוֹמֵת" (ויקרא כד כא) - הקיש הכתוב נזקי אדם לנזקי בהמה ונזקי בהמה לנזקי אדם. ומה נזקי בהמה לתשלומין אף נזקי אדם לתשלומין. (מכילתא נזיקים ח)

המהלך הדרשני נראה לא הגיוני. הרי כתוב שמי שמכה (הורג) בהמה צריך לשלם עליה אך מי שהורג אדם דינו מוות – ואיך ייתכן להקיש מן האחד לשני כאשר ברור מן הפסוק שהמקרים שונים ולא מדובר כאן בגרימת נזק כי אם בהרג? ואם אכן קיים היקש כזה, הרי היה אפשר לחשוב שהורג בהמה דינו מוות? משהו כאן לא מסתדר. ובכל זאת, ר' אלעזר לומד בצורה זו שמי שפגע בעינו של אדם והטיל בו מום, מפצה אותו כספית ולא ניטלת ממנו עין ממש. חולשת המהלך המוביל למסקנה, רק מחזקת את הרושם שמטרת המדרש שהיא להבהיר שאין להטיל מום בגופו של אדם כעונש, בניגוד למה שכתוב בפסוקים. כלומר שהטיעון הוא שכוונת הפסוק, הנראית מובנת מאליה איננה מה שחשבנו כי אם פיצוי כספי במקרה של גרימת נכות לאדם אחר.

נחזור כעת לתחילת הפרשה ולאיסור על הכוהנים הנכים לעבוד במקדש ונחזור לשאלה האם ההנחה הסמויה של חוק זה היא שאדם שגופו פגום הוא גם פגום מבחינות אחרות? ייתכן. ההפרדה של גוף ונפש איננה תפיסה מובנת מאליה במקרא. ייתכן שההגיון העומד מאחורי הדברים הוא שאדם נכה הוא אדם פגום בכל היבט. ומה כל זה אומר לנו היום? מצד אחד, חוק זה הוא ממילא אינו רלוונטי שכן אין בית מקדש וכוהנים – חסונים נכים אינם נדרשים לעבודת המקדש ולהקרבנות – שלמים או בעלי מום. מצד אחר, ואם התורה איננה בעינינו אוסף מיושן של חוקים אקזוטיים, כי אם תורת חיים, נוכל להשתמש במה שהתורה משקפת לנו כדי לבדוק את המציאות העכשווית: האם אנחנו היום נקיים מזיהוי אנשים בעלי מום כאנשים פגומים באופן מהותי? האם היחס שלנו כבודדים וכחברה מכיר באנשים נכים כאנשים שיש בגופם מום אך אין בכך כדי להצביע על מום בנפשם או במוסריותם? נדמה לי שיש לנו עוד עבודה רבה לעשות בעניין זה, בשילוב נכים בחינוך, בחברה הכללית, בנגישות של מקומות ציבוריים לכל אדם, בהבטחת זכותם של אנשים שיש מום בגופם להתקיים בכבוד – וזו רשימה חלקית בלבד. אולי נוכל ליצור מדרש שיהווה חידוש של הפסוקים, ברוח האתגרים העומדים בפנינו, לאור ערכים משתנים ומתחדשים:

"אִישׁ עֵנִי" – עיוור מלראות את הצדק, עיוור מלראות את צרכי הזולת. "אוּ פֶסַח" – הפוסח בין טוב לרע ולא ידע מה לבחור. "אוּ חֶרֶס" – הממהר להחרים את חברו; "אוּ שְׂרוּע" – השרוע כל היום ואינו עושה דבר למען זולתו; "אוּ אִישׁ, אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ שֶׁבֶר כָּגֵל, אוּ, שֶׁבֶר יָד" – הוא האיש (או האישה) שאינם מוכנים ללכת או להושיט יד לעזרה למי שזקוק להם והם משולים כאנשים שידם או רגלם שבורה. "אֲדָ אֶל הַפְּרֻכָּת לֹא יָבֵא, וְאֶל הַמְּזַבֵּחַ לֹא יִגֵּשׁ כִּי מוֹם בּוֹ; וְלֹא יַחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי, כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם" – אל תקרא פרוכת ומזבח אלא כנסת, ממשלה, תפקיד ציבורי, מנהיגות דתית או חברתית.

האנשים הפגומים רוחנית הם אנשים שאסור שישמשו בתפקידים ציבוריים ויטוו מדיניות של אפליה וצרות אופק. לעומתם, אנשים שיש מום בגופם הם אנשים בעלי זכויות שוות לכולנו, שאין בהם פגם רוחני יותר או פחות מכל אדם. בעניין זה יש לבדוק כל אדם לגופו – תרתי משמע.

בסוף הדברים אספר את שאמרה לי פעם אישה עיוורת ששאלתי אותה האם היא חוששת להשתלב בקבוצה של לומדים רואים: "לכל אדם יש הנכויות שלו. רק שהנכות שלי בולטת יותר וקל לגלות אותה. את הנכויות האחרות קשה יותר לגלות" ... התורה משקפת לנו שינוי ערכים שיש לפעול לכינונו המלא.

שבת שלום
אליזבט גולדוין